

ÇEVİRİLER – AKTARMALAR

AHMED CEVAD - STALİN'İN MİRASI – AZERBAIJAN'IN EN BÜYÜK AYDINLARININ YOK EDİLMESİ*

Yılmaz AHUNDZÂDE (1936-2006)**

Yılmaz Ahundzâde 1937 yılında bir yetimhaneye yollandı. Sadece bir yaşındaydı. Babası, şair Ahmed Cevad tutuklanıp kurşuna dizilmişti. Annesi de, babasını, “halk düşmanı” olarak suçlayarak kendisinden boşanmayınca, 8.5 yıllığına sürgüne gönderildi. Geride dört çocuğunu bırakmıştı.

Yılmaz, 5 Ocak 1936'da Azerbaycan'ın Şamkir bölgesinin Seyfali köyünde doğdu. 1955'de Lenin Kend (Lenin köyü) Lisesi'nden mezun oldu. Azerbaycan Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki tahsilini ise 1961 de tamamladı

Bu tarihten, 2002 yılında emekli oluncaya kadar avukat olarak çeşitli görevlerde, daha sonra da Azerbaycan Yargıtayı'nda hakim olarak çalıştı.

Yılmaz Ahundzâde ile Kasım 2005 tarihinde görüştük. Ne yazık ki kendisi bu yılın Şubat ayında ameliyat sonrası komplikasyonlara bağlı olarak beklenmedik bir biçimde vefat etti. Onun önemli başarılarını anmak amacıyla burada yayınladığımız görüşmeyi, özellikle ilk çocukluk yıllarına damgasını vuran trajik şartlar da göz önüne alındığında, okuma imkanını dahi bulamamış olmasından büyük üzüntü duyuyoruz.

Babam, şair Ahmed Cevad (1892-1937), hayatı boyunca Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele etti. Her zaman bu mücadelenin ön saflarında yer aldı. I. Dünya Savaşı sırasında, orduya gönüllü olarak katıldı ve Türklerle birlikte Ermenilere karşı Bulgaristan sınırında çarpışmak üzere görevlendirildi. Daha sonra Azerbaycan'a döndü. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk meclisinin üyesi oldu ve meclis sekreteri olarak hizmet etti.

1923'de Azerbaycan'ın bağımsızlığı için savaşan diğerleri ile birlikte tutuklandı. Daha sonra salıverildi. Bugün daha çok bağımsızlığımızı kazanmamızdan sonra yeniden uyarlanan Azerbaycan Millî Marşı'nın sözlerini yazmış olmasıyla hatırlanmakla birlikte, kendisi, Türk Millî Şarkısı “Çırpıncırdı Kara Deniz”in sözlerini de yazmıştır. Bu şarkı, millî marş kadar güçlü olup sade vatandaşın cumhurbaşkanına kadar her Türk tarafından bilinir.

Ahmed Cevad esas olarak iki şiiri ile eleştirilmiştir: “Kür” ve “Göygöl”. “Kür”, Gürcistan'dan çıkan bir nehir olup, Azerbaycan'ın ortasından geçerek Hazar Denizi'ne akar. Göygöl ise Batı Azerbaycan'da Kafkas dağlarının eteklerinde güzel manzaralı bir buzul gölüdür.

Babam şu mısraları kaleme almıştır:

Kıvrıl Kür, kıvrıl ve geç,

Senin vaktin daha gelmedi”

* *Azerbaijan International*, Bahar 2006 (14.1) Los Angeles, s. 80-83

** 1937'de öldürülen şair Ahmed Cevad'ın oğlu.

Babamı eleştirenler, Bolşevikler ülkenin kontrolünü ele geçirdiklerinde (1920'lerin başları), onun yaşanan sıkıntılarla ilgili olarak milletine atıfta bulunduğu ısrar ettiler. Göygöl lirik bir şiiirdir. Fakat bir kez daha bazı mısralar yüzünden başı derde girdi:

*Bir söziin var mıdır esen yellere?
Sipariş etmeye uzak ellere...
Yayılmış şöhretin bütün ellere,
Olursa olsun koy nereli, Göygöl !*

Cevad'ı eleştirenler “Göygöl üzerinde esen yellere”yi yazdığı sırada, onun bu şiiri ile, Türkiye’den Musavat Partisi’ne selam gönderdiği yorumunu yapmışlardır.

İşte 1925’de yayınlanan bu şiir onun başına büyük musibetler getirmişti. Şiir çok acımasızca eleştirildi; babam “Milliyetçi” ve “Pan-Türkist” suçlaması ile karşı karşıya kaldı. Sonuçlar yıkıcıydı.

Toplam olarak babam üç kez tutuklandı (1923, 1925 ve sonuncusu da 1937’de olmak üzere). Böyle tecrübelerin bir insanı psikolojik olarak nasıl etkilediğini anlayabilmek mümkün değildir. Ajanlar beklenmedik bir zamanda evinizi basar, sizi dışarı çıkarır ve sahip olduğunuz her şeye el koyar.

Elimde, babamdan tek bir hatıra eşya, ona ait bir yadigâr olmadı. Onu hatırlatacak en küçük bir şey bile yok. Evimiz üç kez basıldı ve her şeye el konuldu. Bu nedenle bize ait hiçbir şey kalmadı. Zaten o dönemlerde şairlerin varlıklı insanlar olmadığını da biliyoruz. Zira onlar kendileri için değil, milletleri için çalışırlardı.

Baskıya maruz kalan ailelerin çoğu ebeveynlerini ele verenlerin adlarını biliyorlar. Ben babamın belirli bir kişi tarafından ihanete uğradığı bilgisine sahip değilim. Genel olarak çok eleştirilmişti. Diğer şairler ve yazarlar hakkında şikayette bulunan birçok isim vardı. Örneğin Mustafa Guliyev Ahmed Cevad, Mikayil Müşfik ve Seyid Hüseyin gibi bir çok şair hakkında pek çok eleştirel makale yazdı. Samed Vurgun bile babama muhalif bir şiir yazdı: “Ben Sabir değilim, hayır, Cevad değilim, ben onların düşmanıym; ben onlara yabancıyım.”

“Baskılar – tutuklamalar, idamlar, hapse atmalar ve sürgünler sadece yakın aile çevresinde yıkıcı bir etki yapmakla kalmadı, Azerbaycan’da millet olarak da derin bir etki bıraktı. Aktivistleri, milletin en parlak düşünürlerini ve en açık fikirlilerini yok etmek, bütün milleti yok etmekle eş değerdir”.

Yılmaz Akhundzade, 1937’de öldürülen şair Ahmed Cevad’ın oğlu.

Samed Vurgun babamın şiiri Göygöl’ü eleştirmekteydi. Daha sonra Vurgun’un kardeşi Gara, hatıralarında, onun bir defasında “O zamanlar Ahmed Cevad’ın Göygöl’ünü eleştirmeye mecbur kaldım ama şiir gerçek bir sanat eseridir” dediğini yazmıştır.

Sülayman Rüstem de makaleleri ile babamı eleştirmekteydi: “Bırakalım Ahmed Cevad, şiirlerini Türkiye’ye basılmak üzere hangi rüzgarlarla gönderdiğini anlatsın”. O dönemlerde diğer ülkeler, özellikle de Türkiye hakkında konuşmaya cesaret edemezsiniz. KGB bunu tespit edebilir ve aleyhinize delil olarak kullanabilirdi.

Babamın şiirleri Türkiye’de yayınlandı. Aslında ben bunun, onun 1937’de tutuklanmasının temel sebebi olduğunu düşünüyorum. Sovyetler Birliği dışında hiç kimse ya da hiçbir ülke ile bağımızın

olmasına izin verilmezdi. Ancak bu muhbirlerin hepsi vefat etti. Bana göre onların bugün hayatta olan çocukları, babalarının suçlarından dolayı sorumlu tutulamazlar.

Stalin'in Baskıları

Baskılar – tutuklamalar, idamlar, hapse atmalar ve sürgünler sadece yakın aile çevresinde yıkıcı bir etki yapmakla kalmadı, Azerbaycan'da millet olarak da derin bir etki bıraktı. Aktivistleri, milletin en parlak düşünürlerini ve en açık fikirlileri yok etmek, bütün milleti yok etmekle eş değerdir.

Babam öldüğünde oldukça gençti (sadece 45 yaşındaydı). Ancak çok faal bir yaşam sürmüştü. Shakespeare'in Othello'sunu ve Romeo ve Juliet'sini çevirdi. Yine Stalin'in tasfiye hareketleri içinde öldürülen Azerbaycanlı şair Mikayil Müşfik'e gönderdiği mektupta şöyle yazar: "Çeviri yapmaya geçtim bile. Ama hâlâ beni eleştiriyorlar". Yani, kendi fikirlerini ifade etmekten ziyade, klâsiklerin çevirisine yönelerek saldırıları engellemeye çalışmış, ancak bu da onu kurtaramamıştı.

Ayrıca Puşkin, Lermontov, Gorki ve Tolstoy'un bazı eserlerini Rusça'dan Azerice'ye çevirmişti. Babam sadece, bir başkasının idaresi altında yaşamak zorunda olduğu gerçeğini kabul edemiyordu. Ülkemiz için bağımsızlık istiyordu. Tüm Türk halklarının (Turan) bütünlüğü fikrini desteklemişti.

Bakû'da Bolşeviklerin idareyi ele almasından önce (1920) babam Bakûlu milyonerler tarafından I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından acı çeken Türklere yardım etmek üzere kurulan bir hayır kurumunun (organizasyonunun) sekreteriydi. Onların merkez büroları Batum (Gürcistan)'da idi; ancak Trabzon'da (Türkiye) da bir ikinci büroları vardı. Babam bütün enerjisini bu hayır organizasyonuna vererek Batum bürosunu idare etti. Çeşitli köy ve kasabalara giderek, fakirlere para, giyecek, yiyecek ve ihtiyaç malzemeleri konusunda yardım ettiler. Temelde onlar insanseverdi. Trabzon bürosunun başındaki yazar Ali Sabri daha sonra tıpkı babam gibi baskı gördü.

Sadık Anne Şükriye

Annemin adı Şükriye idi. Acaryan dükü, Süleyman Bicanoğlu'nun kızıydı. Babam ve annem 1916'da evlendiler. Aslında annemin ailesi bu evliliğe karşıydı. Ancak annem babamla kaçtı.

1937'de pek çok insan tutuklanıp kurşuna dizildiğinde, üç veya daha fazla çocuğu olanlara, kocalarını boşama kaydı ile sürgünden kurtulabilecekleri söylendi. Yetkililer annem Şükriye'ye de bu teklifi yaptılar. Ancak o reddetti. Onun için Ahmed Cevad'ı boşamaktan daha kötüsü, onun kurşuna dizildiğini öğrenmek olacaktı. Onunla evlenmekle anne babasının rızasına karşı gelmiş ve ondan asla ayrılmayacağına yemin etmişti. Bu nedenle babamı hemen öldürmelerine rağmen, onu 8.5 yıllık bir sürgüne, Kazakistan'da Aljir isimli bir kampa gönderdiler.

1937'de babam tutuklandığında, 3 kardeşimi de tutukladılar. Niyazi (1918-), Aydın (1921-) ve Tukay (1923-). Onları "halk düşmanı"nın çocukları olmakla suçladılar. Niyazi ve Aydın burada, Bakû'da kaldılar. O sırada, 13 yaşında olan Tukay, Stalingrad'da suçlu çocuklar için düşünülen "Gençlik Kümesi"ne yollandı. Bense, NKVD karargahı (merkez) ile bağlantılı bir yetimhaneye gönderildim. Oradaki en genç tutukluydum. Sadece bir yaşındaydım.

Bir süre yetimhanede kaldım ancak sonra çok hastalandım. Babaannem ve büyük ağabeyim geldiler ve beni eve götürmek için yalvardılar. Çünkü yetimhanede kimse benimle gerçekten ilgilenmiyordu.

Böylece babaannemle yaşamaya başladım. Onun ölümünden sonra, başka akrabalarımızın yanına taşındım. 2. Dünya Savaşı patlak verdi ve kardeşlerim cephede savaşmak için gönüllü oldular. Büyük ağabeyim Niyazi, hapisten çıkarıldıktan sonra sonra, Leningrad'da Ekonomi Enstitüsü'ne kabul edildi Ancak savaş başladığında o da orduya katıldı. Beş kez gizli polis tarafından sorguya çekildi ve işkence gördü. Bir şekilde bunların hepsinden sağ kurtuldu ve üniversiteye döndü. Orada Komünist Partisi üyeliği

için başvurduğunda hakkındaki “halk düşmanı” suçlamasını gizlediği için soruşturma geçirdi. Ancak durum yetkililerce görüşüldü ve ağabeyim sonunda parti üyeliğini elde etti.

Ben o zamanlar çok genç olduğum için ailemizin karşılaştığı güçlükleri fazla anlayamıyordum. Bazı akrabalarımızın damgalanma korkusu ile bizden kaçtıklarını hissedebiliyordum. Ancak diğerleri maddi ve manevi yardımlarını esirgemediler.

1955’de liseyi bitirdikten sonra Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nde Hukuk Fakültesi’ne başvurmak istedim; ancak kabul edilmedim. Çünkü annem ve babam “halk düşmanı” ilan edilmişti. Bu, onların itibarlarının iade edilmesinden önceydi. Bu nedenle Azerbaycan Petrol Enstitüsü’ne başvurdum.

1956’da baba ve annemin itibarları iade edildiğinde Azerbaycan Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne geçtim. Çocukluğumdan beri hep avukat olmak istemişimdir. Tabii babam aklanıp itibarını kazandığı tarihten 18 yıl önce vefat etmişti.

Anne babası evliliğe karşı çıktığı için 1916’da Azerbaycanlı şair Ahmed Cevad ile kaçan Acaryan Dükü’nün kızı Şükriye. Beş çocukları oldu. Bu nedenle kendisine Cevad’dan boşanması ve onunla ilgisini kesmesi önerildi. Bu teklifi reddettiği için 8 yıl sürgüne mahkum edildi. Üç büyük çocuğu da tutuklandı. En küçükleri olan bir yaşındaki Yılmaz yetimhaneye yollandı. Ahmed Cevad 1937’de öldürüldü.

Anne, 8.5 yıl sonra sürgünden döndüğünde, orada yaşadıkları hakkında konuşmak istemiyordu ki, bu da anlaşılabilir bir şeydi.

O günleri unutmak istiyordu. Annemin gururlu ve güçlü bir kadın olduğunu da unutmayın. Evden o kadar uzakta, sürgünde iken bile savaşta çarpışan üç oğlu üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Onlara mektuplar gönderiyor ne yapmaları gerektiğini ve güçlüklerle nasıl başa çıkabileceklerini söylüyordu. Çok çalışmaları, dürüst olmaları gerektiğini ve babalarının “halkın düşmanı” olmadığını kanıtlamak zorunda olduklarını söylerdi. Annem askerler için kıyafet dikilen bir çalışma kampında çalıştı. Günde 16 saat çalışıyorlardı. Çabalarının, cephedeki askerlerin gücünü artırdığını biliyorlardı. Onun için bu herşey demekti. Çünkü savaşta üç oğlu vardı. Kazakistan’da mahkum olduğu 8.5 yıl boyunca asla onu ziyaret edip görmemize izin verilmedi. Ona mektuplar yazdık ki bu mektuplar bugün “Azerbaycan Millî Arşivleri”ndeki anneme ait şahsî bölümdedir.

Aslında bu trajik olaylar benim hayatımı çok derinden etkiledi. Anne ve babamın başına bütün bunlar gelmemiş olsaydı, hayatım çok farklı olabilirdi. Yaşamlarında acı çekmemiş ve güçlüklerle boğuşmamış insanların, herhangi bir alanda, özellikle insan yaşamı ve insanı ilgilendiren meselelerle ilgili alanlarda yükseleceklerine inanmıyorum.

Yaşamlarında zor durumlarla başa çıkmak zorunda kalmamış kişiler, genellikle dünyada bir iz bırakmadan giderler.

Avukat Olmak

İlk gençliğimden beri hep avukat olmak istedim. Bir anlamda anne ve babam böylesine çürümüş bir hukuk sisteminin insafına kaldığı için hayatımı bu şekilde adalete adanmak mantıklıydı. Çok çalıştım ve önce avukat, sonra da hakim olmayı başardım.

Azerbaycan Yargıtayı'nda 10 yıl üye olarak görev yaptım. Bu süre zarfında sık sık mahkum olan kişilere ölüm cezası verilip verilmemesi konusunda kararlar almak zorunda kaldım. Ne zaman böyle bir kararla karşı karşıya kalsam, o konuda saatlerce çalışırdım. Meseleyi mümkün olduğu kadar en ince ayrıntısına kadar araştırır, suçun nedenlerini incelerdim. Gerçekten kim hatalıydı? Kim suçluydu? Anne babalar suçlu muydu? Toplum suçlu muydu? Hukuk mesleğinde çalıştığım 40 yıl boyunca kararlarımdan hiçbirinin feshedilmediğini söylemekten gurur duyarım. Bu bakış açısından baskıların hayatımı olumlu biçimde etkilediğini düşünüyorum..

Üstte: Ahmad Javad'ın ailesi (soldan): 1933 yılında Niyazi, karısı Şükriye, kızı Almaz, Ahmed Cevad, Aydın ve Tukay.

Yazar Yılmaz 1936'da doğdu ve bu trajediyi yaşadıklarında bir yaşındaydı.

Stalin'in baskılarının Azerbaycan'daki mirası nedir? Azerbaycan'da her aile baskılardan acı çekti. Bu korkunç tasfiye hareketlerinden etkilenmemiş bir tek aile yoktur – babalar, anneler, erkek kardeşler, kızkardeşler, amcalar, dayılar, halalar, teyzeler, kuzenler. Herkesin baskıya uğramış bir yakını vardır. Bunları gören ve tanıklık eden herkes derinden etkilenmiştir. Baskılar bazı insanları tamamen mahvetti ve çöktürdü. Diğerleri ise daha da güçlendiler. Bu, o kişinin şahsiyetine ve karakterine bağlıydı.

Babam Ahmad Cevad üç kez tutuklanmasına rağmen hiçbir zaman yılmadı. Sonuna kadar mücadele etti. Annem, bize nereye gönderilirse gönderilsin kendisinin hiçbir zaman Ahmad Cevad'ın yolundan ayrılmayacağını söylerdi. Bası insanlar mücadele eder, bazıları mücadeleyi bırakır ve bazıları da mahv olur. Bizim yakın ailemizin tüm üyeleri baskı gördü fakat hiçbiri acze düşmedi. Kötü yola sapmadı; kötü alışkanlıklar edinmedi. Hepsisi kahraman oldu. Ağabeylerim savaştan döndüler ve yüksek öğrenimlerine devam ettiler.

“O zamanlarda insanlar boyun eğerdiler ve bu şekilde kendi kendilerini yok ederlerdi. İnsanın prensipleri olmalı ve ideallere göre yaşanmalıdır.”

Yılmaz Ahundzâde, 1937'de öldürülen şair
Ahmed Cevad'ın oğlu.

“Halk düşmanı” ne demektir? Bir insan nasıl böyle olabilir? Bu, hükümetin milyonlarca insanı suçladığı bir yakıştırma idi ve aileyi geniş akraba ağından izole etmek için çok da etkili bir yoldu. Aile

fertlerinden birinin tutuklandığı ve daha fazla ilgiye muhtaç olunan bir dönemde, eş dost yakın akrabalar korku nedeni ile ilişkiyi kesiyorlardı.

İnsan insana dost olabilir, milletini sevebilir. Ama kimse “halk düşmanı” olamaz. Bu kelime Sovyet ideolojisi tarafından üretilmiş yapay bir terimdir. Kim millete düşman olabilir? Kimse. Bu terimin bir benzeri, Dünya'nın hiçbir yerinde yoktur.

Bu gelişmeler son derece gergin ve korkulu bir ortam yarattı. O zamanlar, insanlar kendi evlerinde hatta kendi aile üyeleri arasında bile politika veya hükümet hakkında konuşmaya korkuyorlardı. Bunun izlerini bugün hâlâ bazı insanlarda bulmak mümkündür. Şimdi özgürüz ve özgürlüğün en önemli tarafı insanların düşüncelerini ve duygularını ifade edebilmesidir. Ahmed Cevad “Dağlar” adlı şiirinde şöyle diyordu:

“Eğilmeyin dağlar,

Eğilenler yaşayamaz, ölürlər”

O zamanlarda insanlar boyun eğlerdi ve bu şekilde kendi kendilerini yok ederlerdi. İnsan prensip sahibi olmalı ve idealleri için yaşamalıdır. Güçlü olmalı ve hakları için mücadele etmelidir. Sorunlar daima olacaktır; insanın bunlarla mücadele etmek için bir çare arayışı içerisinde olması gerekir.

Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni kuran atalarımız çok zor koşullar altında yetiştiler. Eğer onlar o zamanlar özgürlüğümüz için mücadele etmemiş olsalardı, bu millet bugün mevcut olmazdı. O insanlar cumhuriyeti kurmamış olsalardı, Azərbaycan parçalara ayrılır, Ermenistan, Rusya, Gürcistan ve İran'a karışırdı. Küçük bir köy olurdu. Ancak o insanlar bütün dünyaya Azərbaycan gibi bir devletin mevcut olduğunu ilan ettiler. Bu varlığı kurdular, para bastılar eğitim sistemi, üniversitesi, ordu ve sanatı ile bir altyapı oluşturmaya çalıştılar. Ancak daha sonra onu Rusya'ya bırakmak (devretmek) zorunda kaldılar.

Ruslar milletimizi bir devlet olarak kabul edip, cumhuriyetimizi sonuna kadar bir bütün olarak muhafaza ettiler. 70 yıl boyunca pek çok sıkıntı çektirdikleri bir gerçektir. Ancak aynı zamanda o yıllarda bağımsızlığımızı sürdürmemize de yardım ettiler. Kendi dilimiz, edebiyatımız, bilimler akademimiz, yazarlarımızı vardı. Yazarlarımızın ideolojisinden bahsetmeyeceğim. Ancak en azından vardılar.

Ben Stalin hakkında ne mi düşünüyorum. Bana göre o “bir numaralı halk düşmanı”dır. Sadece ilkokul eğitimi almış bir kişi nasıl olur da 300 milyonluk bir ülkeyi idare edebilir? Marx'tan on kez daha zeki olsa bile hükümet seviyesinde bir problemi çözmek oldukça zordur. Stalin insanları nasıl bir arada tutmayı başardı?

Başaramadı. Bu nedenle çoğunu öldürdü. Eğitimsizleri idare edebilmek için aydınları öldürmek zorunda kaldı. Bir tek yolu vardı: öldürmek ve yok etmek. Kaba kuvvetle yönetti. Azərbaycan'ın yarısı hapisteydi. Sibirya'ya gönderilenlerden bahsetmiyorum bile. Açıkçası kafalarını kaldırma cüretini gösterenler tutuklandı ve kurşuna dizildi.

İnsanlar Stalin'i durduramıyorlardı. Belki herkes birleşmiş olsa, bir şey yapabilirlerdi. Ancak Stalin'in çevresini saranlar da onun gibiydiler. Stalin'in çalışma arkadaşları Molotov ve Gaganovich'in eşleri bile hapse atıldı. Nasıl bir lider bunu yapabilir? Sadece bir suçlu bunları yapabilir.

Ve Mir Cefer Bağırov! Bana göre o Stalin'den de kötü. Bağırov Stalin'e karşı bir şey yapamadı. Ya kendisini yok etmeliydi, ya da Stalin ile çalışmalıydı. Başka seçeneği yoktu. Bağırov'un çevresindeki idarî bürolarda bir tek Azərbaycanlı yoktu – bunların hepsi Ermeni ve Gürcülerdi: Grigoryan, Markaryan, Barshov, Yemilianov, Toparidze. Bunlar Azərbaycan halkının kaderinin belirleyen kişilerdi. Ne kadar insanın sürgüne gönderilip, ne kadarının öldürüleceğine dair kotaları vardı. Bu planı tamamlamak zorundaydılar. Azərbaycan'da daha az sayıda insan öldürülmesi durumunda, Moskova, “halk düşmanı tespit çalışmalarında zafiyet gösterildiği” suçlamasında bulunurdu.

Bu günlerde bazı insanlar Bağırov'u savunuyor ve on binlerce öldürülme olayına rağmen, onun, Azərbaycanlıları Sibirya'ya sürgün edilmekten kurtardığını söylüyor. Ancak ben buna inanmıyorum. Kanıt yok. Bırakalım o kişiler kanıtları bulsunlar, Bağırov'un gerçekten milletimizi kurtardığını gösteren kanıtları. Bana o belgeleri gösterin. Bana Bağırov'un imzasını gösterin.

Stalin öylesine kararlı bir kişiydi ki, hiçbir şart onu kararından vaz geçiremez, sözünü geri aldırılmazdı. Bu mümkün değildi. O yüzden Azerbaycanlıların toplu olarak Orta Asya'ya gönderilmelerinden Bağırov sayesinde kurtulduklarına inanmıyorum. Hayır, temelde o gözü kapalı bir şekilde Stalin'in istediklerini yerine getirdi. Hepsi bu.

Çeviren: Ali Erol*

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.